

**Дејана М. ВУКАСОВИЋ<sup>1</sup>**

Виши научни сарадник

Институт за политичке студије

## **ДОПРИНОС ЗАЈЕДНИЧКЕ БЕЗБЕДНОСНЕ И ОДБРАМБЕНЕ ПОЛИТИКЕ ЕУ РАЗВОЈУ СТРАТЕШКЕ КУЛТУРЕ ЕУ<sup>2</sup>**

### **Увод**

Шта се подразумева под појмом стратешка култура? У чему је његов значај када је реч о безбедносној и одбрамбеној политици држава? За разлику од (нео)реалистичке школе међународних односа, која се најчешће узима као теоријски оквир када је потребно објаснити понашање држава у области спољне политике и одбране, и која инсистира на материјалним факторима, овај појам укључује и историјско искуство и културолошку димензију. Понашање држава у одређеном тренутку не може се објаснити искључиво на основу анализе материјалних фактора, већ и кроз разматрање норми, идеја и веровања, образаца понашања који обликују спољну и безбедносну политику те представљају важан фактор у разумевању стратешких избора. Концепт стратешке културе није аутоматски везан ни за једну теоријску парадигму у области међународних односа, већ настоји да сагледа како егзогене тако и ендogene материјалне и нематеријалне предиспозиције понашања једне државе.

У овом раду, полази се од вишедеценијске теоријске дебате усмерене на питање да ли стратешка култура објашњава понашање држава, или пак представља аналитички оквир за разумевање понашања држава (тзв. Џонстон–Греј дебата). Ауторка се у раду ослања на схватање стратешке културе Колина Греја (Colin Gray), који овај концепт посматра као користан конститутивни и дискурзивни контекст за разумевање одлука, али не и као независну варијаблу која диктира стратешко понашање. Дакле, стратешка култура се сагледава као зависна варијабла која развија одговарајуће опције које имају на

---

1 [dvukcevic@yahoo.fr](mailto:dvukcevic@yahoo.fr)

2 Овај рад представља део пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

располагању актери у области безбедности и одбране, и стога утиче на њихово понашање, али га не детерминише. У том смислу, стратешка култура представља аналитички оквир који омогућава разумевање понашања држава.

Ауторка у раду полази од становишта да стратешка култура ЕУ постоји у рудиментарној форми, и настоји да покаже какав је допринос безбедносне и одбрамбене политике ЕУ развоју стратешке културе ЕУ. У том смислу, стратешка култура ЕУ се посматра као оквир за ЗБОП и контекст у оквиру којег се ЕУ развија као стратешки актер. Рад је подељен у два дела. У првом делу рада, ауторка се бави појмом стратешке културе и свим теоријским недоумицама које прате овај концепт. У фокусу анализе је вишедеценијска теоријска дебата о томе да ли се на основу концепта стратешке културе може разумети или објаснити понашање држава. Други део рада посвећен је разматрању безбедносне и одбрамбене политике ЕУ као контекста у оквиру ког се развија специфична стратешка култура ЕУ. Анализа је двојачко усмерена. С једне стране, разматра се оперативни ниво како би се установили заједнички обрасци понашања карактеристични за стратешку културу ЕУ. С друге стране, анализира се институционални ниво, а њега одликује социјализација, преко које државе усвајају нове идеје, које су затим институционализоване у политичке структуре на нивоу ЕУ и утичу на националне политике држава чланица. Закључује се да се стратешка култура ЕУ развија захваљујући социјализацији елита у оквиру институција, на заједничком искуству из мисија, на основу сличних процена претње и кроз процес учења током мисија ЕУ, и да као таква не замењује националне стратешке културе, већ их допуњује.

### Стратешка култура – концептуалне недоумице

Чарлс Пентленд (Charles Pentland) тврди да је стратешка култура „недостижан и споран концепт”.<sup>3</sup> И заиста, у академској литератури наилазимо на мноштво различитих дефиниција овог појма, што ствара конфузију када је реч о разумевању овог концепта. Експанзија дефиниција стратешке културе јавља се након тзв. културолошког заокрета у међународним односима. У основи овог тренда је оспоравање традиционалних рационално-материјалистичких теоријских модела стратешког одлучивања јер нису узимали у обзир културолошке разлике између држава.

Прво експлицитно указивање на стратешку културу уследило је седамдесетих година XX века, након покушаја да се сагледа нуклеарни капацитет СССР-а на основу културолошких, а не само материјалних фактора, будући

3 Charles Pentland, „From Words to Deeds: Strategic Culture and the European Union's Balkan Military Missions”, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011, p. 552.

да су две суперсиле, САД и СССР, имале сличне капацитете, али су развиле различите нуклеарне стратегије. Овај појам је први употребио Џек Снајдер (Jack Snyder), који је, истражујући америчке и совјетске нуклеарне стратегије, дефинисао стратешку културу као „укупни збир идеала, условних емотивних одговора и образаца уобичајеног понашања које су припадници једне националне стратешке заједнице усвојили учењем или опонашањем и који су им заједнички онда када је реч о (нуклеарној) стратегији”.<sup>4</sup> За Снајдера, идеациони фактор је био неопходан за разумевање стратешке културе. По њему, стратешка култура једне државе социјално је и структурно условљена да производи одређене одговоре и обрасце понашања у виду политичких одлука у оквиру нуклеарног (тј. војног) окружења.

Од тада се у академској литератури наилази на мноштво дефиниција стратешке културе, које, међутим, нису довеле до консензуса око дефиниције овог појма. Комплексности овог појма доприноси чињеница да стратешка култура обухвата два наизглед непомирљива елемента. С једне стране, она обухвата бихевиористички фактор, као спровођење одређене политике. С друге стране, овај појам подразумева и културолошки елемент, као израз идеја, очекивања, вредности и ставова.<sup>5</sup> Поједини аутори, попут Алистара Џонстона (Alistair Johnston), настојали су да бројне дефиниције стратешке културе поделе у тзв. три генерације мишљења.<sup>6</sup> Према овом аутору, прву генерацију, која се наставља на Снајдерово схватање стратешке културе одликује схватање стратешке културе као контекста у оквиру којег се формирају безбедносне политике држава. Полазећи од става да стратешка култура производи тенденције, али не одређује понашање и политички избор, Колин Греј (Colin Gray), главни представник овог правца, дефинише стратешку културу као „друштвено преносиве идеје, ставове, традиције, навике мишљења и најпожељније методе деловања које су више или мање специфичне за посебну, географски одређену безбедносну заједницу која је имала јединствено историјско искуство”.<sup>7</sup> Прва генерација теоретичара сматра да је култура „контекст”, који подразумева и прожима понашање актера, те да није каузална варијабла која се користи у предвиђању, већ контекст који помаже да се разумеју разлози и мотивације актера. Отуда се стратешка култура, у првој генерацији теоретичара, посматра као користан конститутивни

4 Jack Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Options*, Rand, Santa Monica, 1977, p. 8.

5 Asle Toje, „Strateška kultura kao analitički alat. Istorija, mogućnosti, geopolitika i vrednosti: primer EU”, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, br. 14, jul–septembar 2009, str. 4.

6 Alastair Iain Johnston, „Thinking about Strategic Culture”, *International Security*, vol. 19, n° 4, 1995, pp. 36–43.

7 Colin Gray, „Strategic culture as context: the first generation of theory strikes back”, *Review of International Studies*, vol. 25, 1999, p. 51.

и дискурзивни контекст за разумевање одлука, али не и као независна варијабла која диктира стратешко понашање.<sup>8</sup> Други спољни и унутрашњи чиниоци, попут политичке физичке географије, као и материјални (економски, војни) – равнотежа снага, структура међународног система, такође обликују понашање актера. Друга генерација појављује се осамдесетих година XX века, и усмерена је на истраживање јаза између прокламоване политике једне безбедносне заједнице и „правих” циљева и мотива те политике. Другим речима, ова генерација теоретичара истражује разлику између „намере” и „реторике”, сматрајући притом да стратешка култура нема много утицаја на стратешко понашање.<sup>9</sup> Коначно, трећу групу теоретичара, која се појављује деведесетих година XX века, а којој припада и сам Џонстон, одликује схватање стратешке културе као независне варијабле која детерминише понашање актера у сфери спољне политике и безбедности. Према Џонстону, стратешка култура је „идеациони миље који ограничава избор у понашању”.<sup>10</sup> Овакво схватање стратешке културе указује на појам који детерминише, обликује стратешко понашање и самим тим га објашњава и предвиђа. Стратешка култура пружа објашњење зашто одређене нације мисле и делују на одређени начин када је реч о употреби силе. Културолошки, идеациони и нормативни утицаји објашњавају мотивације и узроке понашања држава и њихових руковођилаца. Традиција, вредности, обрасци понашања, симболи, историјско наслеђе обликују стратешко понашање и политичко одлучивање.

Послехладноратовске дефиниције стратешке културе настављају да разматрају дилему да ли стратешка култура одређује и обликује понашање актера или представља зависну варијаблу која објашњава деловање актера. Тако Кери Лонгхерст (Kerry Longhurst) дефинише стратешку културу као „специфичан скуп уверења, ставова и праксе о употреби силе, који постоје у оквиру једне групе и који се с временом развија кроз јединствен и дуготрајан историјски процес”.<sup>11</sup> Према Лонгхерстовој, стратешка култура није непроменљива, статична појава, већ се ствара и развија током формативних периода и може да промени, суштински или постепено, кључне одреднице у датом колективном искуству. Слично становиште налазимо код Кристофа Мејера (Christoph Meyer), који дефинише стратешку културу као „скуп норми, које су проистекле из идентитета, затим идеја и образаца понашања, које

8 Colin Gray, „Strategic culture as context: the first generation of theory strikes back”, *op. cit.*, pp. 50–51; Ken Booth, „Strategic Culture: Validity and Validation”, *Oxford Journal of Good Governance*, vol. 2, n° 1, 2005, p. 25.

9 Per M. Norheim-Martinsen, „EU Strategic Culture: When the Means Become the End”, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011, p. 519.

10 Alastair Iain Johnston, „Thinking about Strategic Culture”, *op. cit.*, p. 46.

11 Kerry Longhurst, *Germany and the Use of Force: The Evolution of German Security Policy 1990–2003*, Manchester University Press, Manchester, 2004, p. 17.

дели већина актера у једној политичкој заједници, а које омогућавају да се формулише низ опција за реализацију безбедносних и одбрамбених циљева те заједнице”.<sup>12</sup> Ова дефиниција заснива се на становишту да норме, идеје и обрасци понашања нису изоловане варијабле, већ међусобно повезани елементи који проистичу из идентитета одређене заједнице. Такође, ова два аутора наводе и да се стратешка култура, и поред тога што није статична, тешко и постепено мења. Ово схватање заступају и други аутори, сматрајући да је стратешка култура у великој мери резистентна на промене и да историјски терет може представљати препреку за формирање европске стратешке културе<sup>13</sup>, будући да ова култура почива на нормама, вредностима, идејама и симболима.<sup>14</sup> Дакле, како и сâм Греј наводи, стратешка култура, иако нефлексибилна и дубоко укореењена захваљујући нормама, идејама и обрасцима понашања, подложна је променама.<sup>15</sup>

Јаз у разматрању културолошког фактора као независне/зависне варијабле у дефинисању стратешке културе присутан је и у академској дебати о стратешкој култури ЕУ. Међутим, у академској дебати око стратешке културе ЕУ преовлађује расправа да ли ова култура постоји или не. Док поједини аутори указују на постојање стратешке културе ЕУ и на њене домете<sup>16</sup>,

12 Christoph Meyer, *The Quest for a European Strategic Culture*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, p. 20.

13 Alessia Biava, Margriet Drent, Graeme Herd, „Characterising the European Union’s Strategic Culture: An Analytical Framework”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, n° 6, 2011, p. 1232.

14 Мејер указује на три механизма која доводе до промене стратешке културе. Најпре, ради се о промени перцепције претњи, са којом се мењају и стратешке норме. Уколико перцепција претње обузима националну свест у дужем периоду, стратешко мишљење и норме ће се прилагодити да обезбеде когнитивни штит против те претње. У зависности од врсте претње, нормативна адаптација може имати различите облике, нпр. чврста приврженост територијалној одбрани, или пак војним савезима као јединој могућој одбрани од моћног непријатеља. Затим, међународне институције делују на националне норме кроз процес социјализације, који стога може прузроковати промене стратешке културе. Коначно, трећи механизам који може довести до промене стратешке културе јесте медијски посредовано учење о кризама – Christoph Meyer, „Convergence Towards a European Strategic Culture? A Constructivist Framework for Explaining Changing Norms”, *European Journal of International Relations*, vol. 11, n° 4, 2005.

15 Colin Gray, „Strategic culture as context: the first generation of theory strikes back”, *op. cit.*, p. 52.

16 Paul Cornish, Geoffrey Edwards, „The strategic culture of the European Union: a progress report”, *International Affairs*, vol. 81, n°4, 2005; Paul Cornish, Geoffrey Edwards, „Beyond EU/NATO Dichotomy: The Beginnings of a European Strategic Culture”, *International Affairs*, vol. 77, n° 3, 2001; Christoph Meyer, „Convergence Towards a European Strategic Culture? A Constructivist Framework for Explaining Changing Norms”, *European Journal of International Relations*, vol. 11, n° 4, 2005; Per M. Norheim-Martinsen,

други пак негирају њено постојање и указују на препреке у образовању ове културе.<sup>17</sup> Код аутора који заступају становиште да стратешка култура ЕУ постоји, овај појам наглашава да националне безбедносне и одбрамбене политике остају у дубоко укореваним нормама, веровањима и идејама о употреби силе.

Широко прихваћена дефиниција стратешке културе ЕУ је она коју су дали Пол Корниш (Paul Cornish) и Џефри Едвардс (Geoffrey Edwards), према којима се стратешка култура дефинише као „институционално поверење и процеси управљања и примене војне силе као дела прихваћеног опсега легитимних и ефикасних политичких инструмената, заједно са генералним признавањем легитимитета ЕУ као међународног актера са војним капацитетима”.<sup>18</sup> Ова два аутора настоје да утврде да ли постоји стратешка култура ЕУ на основу анализе четири области: војних капацитета ЕУ, мисија ЕУ, процеса одлучивања и односа ЕУ и НАТО-а. Упоредо са том дефиницијом, у употреби су и шире дефиниције стратешке културе, попут горенаведених које су дали Мејер и Лонгхерст.

У овом раду се заступа становиште да стратешка култура ЕУ постоји у рудиментарној форми. Рад се ослања на Грејево схватање стратешке културе, тј. на прву генерацију теоретичара. Како Греј наводи, стратешка култура није нешто што је „негде”, већ у нама – ми, наше институције и наше понашање представљамо контекст.<sup>19</sup> Схватање стратешке културе као контекста омогућава боље разумевање ангажовања ЕУ у операцијама управљања кризама. Стратешка култура ЕУ не сагледава се као детерминистички концепт, као независна варијабла, као својеврсни метаконцепт, што је и немогуће у тако комплексној структури као што је Европска унија са својих 27 чланица, у оквиру које увек постоји могућност „маневрисања” држава чланица када

---

„EU Strategic Culture: When the Means Become the End”, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011; Jaane Haaland Matlary, „When Soft Power Turns Hard: Is an EU Strategic Culture Possible?”, *Security Dialogue*, vol. 37, n° 1, 2006; Charles Pentland, „From Words to Deeds: Strategic Culture and the European Union’s Balkan Military Missions”, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011.

17 Thierry Tardy, „The European Union: From Conflict Prevention to Preventive Engagement’, Still a Civilian Power Lacking a Strategic Culture”, *International Journal*, vol. 62, n° 3, 2007; Ludovica Marchi Balossi-Restelli, „The Common Security and Defence Policy in a State of Flux? The Case of Libya in 2011”, *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 15, n° 1, 2014; Sten Rynning, „The European Union: Towards a Strategic Culture?”, *Security Dialogue*, vol. 34, n° 4, 2003; Michael Baun, „How Necessary is a Common Strategic Culture?”, *Oxford Journal of Good Governance*, vol. 2, n° 1, 2005.

18 Paul Cornish, Geoffrey Edwards, „Beyond EU/NATO Dichotomy: The Beginnings of a European Strategic Culture”, *International Affairs*, vol. 77, n° 3, 2001, p. 587.

19 Colin Gray, „Strategic culture as context: the first generation of theory strikes back”, *op. cit.*, p. 53.

се ради о питању слања војних снага.<sup>20</sup> Актери (државе чланице) не почињу од „белог папира” када су суочени са проблемом или могућношћу да делују, већ на основу веровања и идеја о спољном свету и дубоко укореењеним нормама о одговарајућем понашању. Они не могу да се издвоје из културног и социјалног контекста у коме су укореењени и њихове акције увек одражавају овај контекст.

Дакле, стратешка култура се сагледава као зависна варијабла која развија одговарајуће опције које имају на располагању актери у области безбедности и одбране, и стога утиче на њихово понашање, али га не детерминише. Ово становиште о стратешкој култури као променљивој варијабли не одбацује значај материјалних фактора, који, међутим, сами нису довољни за разумевање понашања држава у области спољне и безбедносне политике. Постојање стратешке културе ЕУ подразумева постојање заједничких норми, идеја и праксе у погледу безбедносне и одбрамбене политике и употребе силе. У том смислу, ЗБОП се посматра као оквир за стратешку културу ЕУ и контекст у оквиру којег се ЕУ развија као стратешки актер.

### Допринос ЗБОП-а развоју стратешке културе ЕУ

У којој мери безбедносна и одбрамбена политика ЕУ доприноси развоју стратешке културе ЕУ? Иако је заснована на међувладиној логици, тј. обележена рационалним понашањем држава које су тражиле облике сарадње које би заобишле комунитарне институције, безбедносну и одбрамбену политику ЕУ одликује пракса окупљања и размене информација држава чланица која постепено условљава прелазак од инструменталне рационалности актера ка друштвено конструисаној рационалности заснованој на колективним ставовима.<sup>21</sup>

Допринос безбедносне и одбрамбене политике ЕУ развоју стратешке културе ЕУ може се сагледати кроз анализу оперативног и институционалног нивоа. Оперативни ниво анализе усмерен је на војне и цивилне операције које је ЕУ предузела у оквиру безбедносне и одбрамбене политике ЕУ како би се установили заједнички обрасци понашања, који одликују постојање стратешке културе ЕУ. Институционални ниво анализе усмерен је на процес социјализације, захваљујући коме државе присвајају нове идеје, које су

20 Peter Schmidt, „The EU’s Military Involvement in the Democratic Republic of Congo: Security Culture, Interests and Games”, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011, p. 575.

21 Ulrich Krotz, Richard Maher, „International Relations Theory and the Rise of European Foreign and Security Policy”, *World Politics*, vol. 63, n° 3, 2011, p. 562.

затим институционализоване у политичке структуре на нивоу ЕУ и утичу на националне политике држава чланица.

Када је реч о цивилним и војним операцијама које је ЕУ предузела у оквиру ЗБОП-а, заједнички обрасци понашања односе се превасходно на географску димензију ЗБОП-а и перцепцију претње, међународни легитимитет мисија као и њихову типологију.<sup>22</sup> Војне и цивилне операције ЕУ одликују одређени обрасци понашања који су заједнички већини ових операција, те су као такви карактеристични за стратешку културу ЕУ.

У погледу географске димензије мисија ЕУ, оне су реализоване на подручју Балкана, источне Европе, афричком и азијском континенту и Средњем истоку. Реализоване мисије ЗБОП-а представљају, када је реч о перцепцији претње, одговор на претње које не угрожавају директно ЕУ. Ради се о пројекцији безбедности изван подручја ЕУ како би се допринело стабилизацији држава или региона који би потенцијално могли бити извор даље нестабилности или запрети директније државама чланицама ЕУ.

Досадашње мисије су углавном цивилног и цивилно-војног карактера, док је број војних мисија скроман у односу на укупан број реализованих мисија. Цивилне мисије су углавном полицијске мисије, мисије реформе безбедносног сектора и мисије владавине права. Што се тиче војних мисија, ради се о операцијама мањег опсега, са специфичним мандатом који је и временски и просторно ограничен, и спроведене су на основу мандата Савета безбедности ОУН (глава VII), или на основу позива локалних власти. Од 2003. године, ЕУ је реализовала десет војних операција, од којих су пет у току: осим мисије „Алтеа” (*Althea*) у БиХ, четири мисије се одвијају на афричком континенту (*EUNAVFOR Atalanta*, *EUTM Somalia*, *EUTM Mali* и *EUMAM RCA*)<sup>23</sup>. Све мисије потпадају под Члан 43(1) Лисабонског уговора, у којем се наводи да у домен ЗБОП-а спадају заједничке мисије наоружања, хуманитарне и спасилачке мисије, мисије консултативног карактера и пружања војне подршке, мисије спречавања сукоба и одржавања мира, борбене мисије у управљању кризама, укључујући и мисије успостављања мира и операције стабилизације по завршетку сукоба (Петерсбершке мисије). Географска димензија војних мисија ЕУ обухвата балканско подручје и афрички континент. Две војне мисије, „Алтеа” (*Althea*) и „Конкордија” (*Concordia*), реализоване су на подручју Балкана. Обе мисије представљају израз колективног интереса ЕУ, који се огледа у настојању да се покаже способност ЕУ да осигура безбедност на подручју Западног Балкана и ојача трансатлантско партнерство. Ове две мисије су израз стратешког деловања ЕУ на подручју Балкана, које се

22 Alessia Biava, „The Emergence of a Strategic Culture within the Common Security and Defence Policy”, *European Foreign Affairs Review*, vol. 16, n° 1, 2011, p. 45.

23 Thierry Tardy, „CSDP in action: what contribution to international security?”, *EUISS Chaillot Paper*, n° 134, 2015, pp. 19–20.



огледа у дугорочном ангажовању ЕУ како би се обезбедила стабилност овог региона и његова припрема за евентуално чланство у ЕУ. Стога се ове мисије могу сагледати као мисије „неопходности”, за разлику од других војних мисија ЕУ, које се могу назвати мисијама „избора”.<sup>24</sup> Иако различите у погледу амбиције, опсега и дужине трајања, ове две мисије имају заједничке одлике, будући да су реализоване на самом почетку операционализације ЗБОП-а, и уследиле су као мисије преузимања дотадашњих мисија НАТО-а.

Остале војне мисије спроведене су на афричком континенту. Оне представљају израз „ефективног мултилатерализма”, као једне од кључних смерница стратешког приступа ЕУ, наглашеног у Европској стратегији безбедности. Сарадња ЕУ са ОУН у војним мисијама доводи до развоја норме мултилатерализма и самим тим су ове мисије ЗБОП-а засноване на нормама представљеним у Европској стратегији безбедности.<sup>25</sup> Све војне мисије ЕУ на афричком континенту израз су сарадње ЕУ и ОУН у области управљања кризама, и представљају махом „операције премошћавања” (*bridging model*), тј. привремене операције са циљем да се осигура безбедност одређеног подручја до доласка мировних снага ОУН. Такође, војне мисије ЕУ су комплементарне са деловањем већ ангажованих међународних организација на кризним подручјима.

За разлику од две војне операције које је ЕУ спровела на Балкану, поједини аутори сматрају да војне мисије које је ЕУ реализовала на афричком континенту не могу бити израз стратешке културе ЕУ. Тако Тјери Тарди (*Thierry Tardy*) сматра да ове мисије немају довољну „стратешку тежину”, тј. не представљају покретаче одређених промена у регионима у којима се реализују.<sup>26</sup> Аутор наводи да степен конвергенције између држава чланица око перцепције претњи и употреби војних снага у сврху политичког одговора није довољан да би се говорило о стратешкој култури ЕУ. Међутим, ово подвлачење разлика у војним мисијама које је ЕУ спровела на Балкану, у сарадњи са НАТО-ом, и у Африци, у сарадњи са ОУН, а које помињу и други аутори<sup>27</sup>, сведочи о еволутивној природи развоја стратешке културе ЕУ, о градуелном процесу, о чињеници да се ради, како Тарди наводи, о процесу који представља „*work in progress*”, али је непобитно да су државе чланице путем ЗБОП-а

24 Charles Pentland, „From Words to Deeds: Strategic Culture and the European Union’s Balkan Military Missions”, *op. cit.*, p. 556.

25 Laura Chappell, Petar Petrov, „The European Union’s crisis management operations: Strategic culture in action?”, *European Integration Online Papers (EIoP)*, vol. 18, 2014, p. 20.

26 Thierry Tardy, „CSDP in action. What contribution to international security?”, *op. cit.*, p. 32.

27 Charles Pentland, „From Words to Deeds: Strategic Culture and the European Union’s Balkan Military Missions”, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011.

образовале нов оквир који омогућава постепен развој стратешке културе ЕУ. Цивилне и војне мисије ЕУ представљају сведочанство о постојању одређене визије безбедносне политике, која је специфична, и одражава се у приступу да се решавају кризе мешавином цивилних и војних одговора, углавном на кратак рок и увек у складу са међународним правним инструментима. Заједничко искуство из заједничких мисија и учење кроз процес управљања кризама стварају одређене образце понашања држава чланица.

Да ли су мисије спроведене у оквиру ЗБОП-а одраз заједничке визије о сáмој природи безбедносне и одбрамбене политике ЕУ? Одређени показатељи упућују на потврдан одговор. Најпре, мисије ЕУ су засноване на међународном легитимитету, који у случају цивилних мисија подразумева пристајак државе у којој се спроводи мисија. Војне мисије су скромне по величини, ограничене просторно и временски, и све имају јасан мандат који је праћен тзв. стратегијом излаза (*exit strategy*), тј. привременог су карактера, са циљем да осигурају безбедност подручја до доласка снага других међународних организација (ОУН, Афричка унија).<sup>28</sup> Посебна пажња се посвећује тзв. принципу локалног власништва (*local ownership*), тј. стварања услова у којима локална администрација може сама да води процес реформе, и овај принцип је важан у планирању и вођењу операција. Примећује се да војне мисије ЕУ имају тенденцију да се артикулишу са цивилним инструментима већ присутним на кризном подручју.

Разумевање стратешке културе ЕУ подразумева не само анализу оперативног нивоа већ и оног институционалног, усмереног на процес социјализације. Шта се подразумева под појмом социјализације? Јан Бејерс (Jan Beyers) наводи да је социјализација редефинисање норми и пракси, које постепено постају „интернализоване” као такве.<sup>29</sup> Широко прихваћена дефиниција социјализације је она коју је дао Џефри Чекел (Jeffrey Checkel), који социјализацију одређује као процес увођења актера у норме и правила дате заједнице.<sup>30</sup> Социјализација подразумева интеракцију између актера, као и усвајање одређених начина понашања. Кроз процес интеракције, актери усвајају нове идеје, које условљавају и одређене образце понашања.

Институционализација заједничке безбедносне и одбрамбене политике ЕУ има важну улогу у развоју стратешке културе ЕУ. Установљени институционални оквир ЗБОП-а резултат је прихватања ЕУ од стране држава чланица као оквира за сарадњу у области безбедности и одбране. Структура одлучивања ЗБОП-а води ка усаглашавању стратешког размишљања држава

28 Изузетак представљају операције „Алтеа” (*Althea*) и „Аталанта” (*Atalanta*).

29 Jan Beyers, „Conceptual and Methodological Challenges in the Study of European Socialization”, *Journal of European Public Policy*, vol. 17, n° 6, 2010, p. 909.

30 Jeffrey Checkel, „International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework”, *International Organization*, vol. 59, n° 4, 2005, p. 804.

чланица и ова „институционална социјализација”<sup>31</sup> омогућава постепено образовање стратешке културе ЕУ. Институционални оквир ЗБОП-а утиче на промену стратешког размишљања држава чланица.<sup>32</sup> Упркос различитим стратешким приоритетима држава чланица, кроз процес социјализације долази се до консензуса неопходног за питања безбедносне и одбрамбене политике ЕУ.

Значајно место у процесу одлучивања, када је реч о безбедносној и одбрамбеној политици ЕУ, заузима Политичко-безбедносни комитет, састављен од амбасадора држава чланица ЕУ, који се састају најмање два пута недељно. У његове надлежности спадају, између осталог, политичка контрола и стратешко управљање војним мисијама ЕУ. На основу Лисабонског уговора Комитет има овлашћење да, у сврху и током операције управљања кризама, донесе одговарајуће одлуке у погледу политичке контроле и стратешког усмерења операције (Чл. 38 УЕУ). У оквиру овог комитета, неформална правила и норме играју значајну улогу.<sup>33</sup> Чланови овог комитета „усвајају” приступ решавања проблема, који укључује разматрање других националних позиција, прикупљање информација и проналажење задовољавајућег решења.<sup>34</sup> Понекад чланови Комитета немају јасну националну позицију око неке мисије ЕУ (на пример, у случају покретања операција у Конгу или Индонезији) и тада они развијају обавезу да „помогну” државама које имају јаке националне позиције ради помирења разлика међу њима.<sup>35</sup> Чланови који немају специфичан национални интерес за неку мисију ЕУ неће блокирати читав процес, и понекад ће и учествовати у овим мисијама, како би пружили подршку и показали солидарност са државама којима те мисије представљају приоритет.<sup>36</sup> Отуда се у оквиру Политичко-безбедносног комитета развио одређени „*esprit de corps*”, тј. процес заснован на заједничкој посвећености развоју безбедносне политике ЕУ, високом степену међусобног поверења и

31 Christoph Meyer, „Convergence Towards a European Strategic Culture? A Constructivist Framework for Explaining Changing Norms”, *European Journal of International Relations*, vol. 11, n° 4, 2005, p. 537.

32 Paul Cornish, Geoffrey Edwards, „Beyond EU/NATO Dichotomy: The Beginnings of a European Strategic Culture”, *International Affairs*, vol. 77, n° 3, 2001; Per M. Norheim-Martinsen, „EU Strategic Culture: When the Means Become the End”, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011.

33 Ana E. Juncos, Christopher Reynolds, „The Political and Security Committee: Governing in the Shadow”, *European Foreign Affairs Review*, vol. 12, n°2, 2007, p. 147.

34 *Ibid.*, p. 129.

35 Jolyon Howorth, „Decision-making in security and defence policy: Towards supranational inter-governmentalism?”, *Cooperation and Conflict*, vol. 47, n°4, 2012, p. 446.

36 Alessia Biava, „The Emergence of a Strategic Culture within the Common Security and Defence Policy”, *op. cit.*, p. 52.

разумевању позиција чланица овог комитета.<sup>37</sup> Овај „*esprit de corps*” присутан је и у оквиру Војног комитета ЕУ, као највишег војног органа у оквиру Савета ЕУ и главног форума за консултације и војну сарадњу између држава чланица ЕУ у области превенције сукоба и управљања кризама. Његова основна улога је да даје војна мишљења те да формулише препоруке и доставља их Политичко-безбедносном комитету. Формални састанци Војног комитета одржавају се средом, док се неформални састанци одржавају три до четири пута недељно.<sup>38</sup> Војни комитет ЕУ представља пример институције у којој размена искустава, професионалних норми и заједничких вредности, као и чести неформални састанци, омогућавају механизам убеђивања који води ка компромису и једном вишем нивоу поверења између самих чланова овог органа.<sup>39</sup> Као и код Политичко-безбедносног комитета, и у оквиру Војног комитета чланови се прилагођавају неформалној пракси и моделима понашања<sup>40</sup>, услед чега се развија „*esprit de corps*” ЕУ, који означава тежњу ка постизању компромиса и реализацију „европеизованих” опција. Другим речима, интеракција између чланова Комитета мења њихово понашање у правцу фаворизовања акција у оквиру ЕУ.<sup>41</sup>

Понашање актера је вођено неопходношћу да се пронађе консензус у име интереса ЕУ и у складу са принципом солидарности.<sup>42</sup> Другим речима, актери (државе чланице) су социјализовани путем норме интереса ЕУ и норме солидарности. Социјализација утиче на њихово понашање током преговора око неког питања из области ЗБОП-а, и подстиче их да делују у правцу конструктивног консензуса. У том смислу, Корниш и Едвардс наводе да „постоје индиције да се стратешка култура развија захваљујући процесу

37 Christophe Meyer, „Convergence towards a European Strategic Culture? A Constructivist Framework for Explaining Changing Norms”, *op. cit.*, p. 538.

38 Mai'a Davis Cross, *Security Integration in the European Union*, University of Michigan Press, Michigan, 2011, p. 158.

39 Mai'a Davis Cross, „Cooperation by Committee: the EU Military Committee and the Committee for Civilian Crisis Management”, *Occasional Paper*, n° 82, 2010, p. 15. Ова ауторка посебно указује на значај Војног комитета у реализацији војних операција ЕУ *Atalanta* и *EUFOR Tchad/RCA*. У својству катализатора информација и експертизе, као и оквира за дијалог у фази процеса планирања, Војни комитет ЕУ је имао пресудну улогу у покретању ове две операције ЕУ. Наиме, како би се постигао компромис, чланови Војног комитета који су били скептични у погледу успеха ових операција одлучили су да не блокирају иницијативе. *Ibid.*, pp. 21–22.

40 Niagalé Bagayoko-Penone, „L'europeïanisation des militaires français. Socialisation institutionnelle et culture stratégique”, *Revue française de science politique*, vol. 56, n° 1, 2006, p. 59.

41 *Ibid.*, p. 65.

42 Alessia Biava, „The Emergence of a Strategic Culture within the Common Security and Defence Policy”, *op. cit.*, pp. 52–53.

социјализације, који је значајно убрзан захваљујући институционалним аранжманима”.<sup>43</sup> Процес социјализације доводи до конвергенције стратешких култура држава чланица ЕУ кроз политичко-војне инстанце ЗБОП-а, које представљају привилегован оквир за размену информација, интеракцију учесника, што доводи до образовања когнитивних структура које олакшавају заједничку акцију и доприносе развоју колективног идентитета.<sup>44</sup> Отуда су интереси и идентитети актера условљени нормама у оквиру структура у којима делују. Овом процесу доприносе и одредбе о флексибилној сарадњи у области безбедносне и одбрамбене политике уведене на основу Лисабонског уговора. Неке од тих одредби су очигледан пример кодификовања постојеће праксе. То се односи на Члан 42(5) Уговора о ЕУ, на основу којег је предвиђена могућност да Савет ЕУ повери, у оквиру ЕУ, извршење неке мисије Уније групи држава чланица, „како би очувале вредност Уније и послужиле њеним интересима”. Циљ је да се омогући спровођење једне мисије онда када све државе чланице немају подједнаку вољу да се ангажују у спровођењу операције, или онда када се ради о веома захтевној мисији којој су потребни војни капацитети којима располажу само неке државе чланице.<sup>45</sup> И други облици флексибилне сарадње у области безбедносне политике ЕУ, уведени по Лисабонском уговору, указују да се кроз процес социјализације успоставља скуп норми на нивоу ЕУ, које су институционализоване и прихваћене као такве. Дакле, постепена изградња стратешке културе ЕУ реализује се кроз институционалну социјализацију и процес учења кроз мисије ЕУ. Иако се државе разликују око кључних норми употребе силе, постоје и фактори идејне конвергенције који стварају простор за образовање стратешке културе ЕУ.<sup>46</sup> То су заједничко искуство из заједничких мисија, сличне процене претње, социјализација елита у оквиру институција, учење кроз процес управљања кризама.

43 Paul Cornish, Geoffrey Edwards, „Beyond EU/NATO Dichotomy: The Beginnings of a European Strategic Culture”, *op. cit.*, p. 588.

44 Valentina Morselli, „La FINUL renforcée: éléments de la formation de la culture stratégique européenne dans un contexte non-UE”, *Etudes internationales*, vol. 43, n° 4, 2012, p. 543.

45 Видети: Дејана Вукчевић, „Облици флексибилне сарадње у области спољне, безбедносне и одбрамбене политике ЕУ”, *Политичка ревија*, вол. 24, бр. 2, 2010, стр. 379–380.

46 Christoph Meyer, „Solidifying Constructivism: How Material and Ideational Factors Interact in European Defence”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, n° 1, 2011, pp. 61–81.

### Закључак

У раду се полази од становишта да безбедносна и одбрамбена политика ЕУ представља контекст у оквиру којег се развија стратешка култура ЕУ. Државе чланице ЕУ су дале одлучујући импулс стварању ЗБОП-а, и једном конституисан, ЗБОП има трансформативни утицај на националне стратешке културе. Дакле, ЗБОП представља скуп норми својствених ЕУ, које су затим институционализоване и интернализоване. Кроз праксу ЗБОП-а, ЕУ је стекла стратешку кохерентност засновану на постепеној, градуелној конвергенцији националних стратешких култура држава чланица. Постепена изградња стратешке културе ЕУ реализује се кроз институционалну социјализацију и процес учења кроз мисије ЕУ. Улога идеја, норми и идентитета битна је за разумевање како актери схватају друштвену реалност и конструишу интересе у области безбедности и одбране. Фактори идејне конвергенције стварају простор за образовање стратешке културе ЕУ. То су заједничко искуство из заједничких мисија, сличне процене претње, социјализација елита у оквиру институција, учење кроз процес управљања кризама. образовање стратешке културе је дуготрајан и градуелан процес, који не замењује националне стратешке културе држава чланица, већ их допуњује.

### Литература

- Alastair Iain Johnston, „Thinking about Strategic Culture”, *International Security*, vol. 19, n° 4, 1995.
- Alessia Biava, „The Emergence of a Strategic Culture within the Common Security and Defence Policy”, *European Foreign Affairs Review*, vol. 16, n° 1, 2011.
- Alessia Biava, Margriet Drent and Graeme Herd, „Characterising the European Union’s Strategic Culture: An Analytical Framework”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, n° 6, 2011.
- Ana E. Juncos and Christopher Reynolds, „The Political and Security Committee: Governing in the Shadow”, *European Foreign Affairs Review*, vol. 12, n° 2, 2007.
- Асле Тоје, „Стратешка култура као аналитички алат. Историја, могућности, геополитика и вредности: пример ЕУ”, *Безбедност Западног Балкана*, бр. 14, јул–септембар 2009.
- Дејана Вукчевић, „Облици флексибилне сарадње у области спољне, безбедносне и одбрамбене политике ЕУ”, *Политичка ревија*, Vol. 24, бр. 2, 2010.
- Jaane Haaland Matlary, „When Soft Power Turns Hard: Is an EU Strategic Culture Possible?”, *Security Dialogue*, vol. 37, n° 1, 2006.

- Jan Beyers, „Conceptual and Methodological Challenges in the Study of European Socialization”, *Journal of European Public Policy*, vol. 17, n° 6, 2010.
- Jack Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Options*, Rand, Santa Monica, 1977.
- Jeffrey Checkel, „International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework”, *International Organization*, vol. 59, n° 4, 2005.
- Jolyon Howorth, „Decision-making in security and defence policy: Towards supra-national inter-governmentalism?”, *Cooperation and Conflict*, vol. 47, n°4, 2012.
- Ken Booth, „Strategic Culture: Validity and Validation”, *Oxford Journal of Good Governance*, vol. 2, n° 1, 2005.
- Kerry Longhurst, *Germany and the Use of Force: The Evolution of German Security Policy 1990–2003*, Manchester University Press, Manchester, 2004.
- Laura Chappell and Petar Petrov, „The European Union’s crisis management operations: Strategic culture in action?”, *European Integration Online Papers (EIOP)*, vol. 18, 2014.
- Ludovica Marchi Balossi-Restelli, „The Common Security and Defence Policy in a State of Flux? The Case of Libya in 2011”, *Perspectives on European Politics and Society*, vol. 15, n° 1, 2014.
- Michael Baun, „How Necessary is a Common Strategic Culture?”, *Oxford Journal of Good Governance*, vol. 2, n° 1, 2005.
- Niagalé Bagayoko-Penone, „L’eupéanisation des militaires français. Socialisation institutionnelle et culture stratégique”, *Revue française de science politique*, vol. 56, n° 1, 2006.
- Mai’a Davis Cross, „Cooperation by Committee: the EU Military Committee and the Committee for Civilian Crisis Management”, *Occasional Paper*, n° 82, 2010.
- Mai’a Davis Cross, *Security Integration in the European Union*, University of Michigan Press, Michigan, 2011.
- Paul Cornish and Geoffrey Edwards, „Beyond EU/NATO Dichotomy: The Beginnings of a European Strategic Culture”, *International Affairs*, vol. 77, n° 3, 2001.
- Paul Cornish and Geoffrey Edwards, „The strategic culture of the European Union: a progress report”, *International Affairs*, vol. 81, n° 4, 2005.
- Per M. Norheim-Martinsen, „EU Strategic Culture: When the Means Become the End”, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011.
- Peter Schmidt, „The EU’s Military Involvement in the Democratic Republic of Congo: Security Culture, Interests and Games”, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011.
- Sten Rynning, „The European Union: Towards a Strategic Culture?”, *Security Dialogue*, vol. 34, n° 4, 2003.

- Thierry Tardy, „CSDP in action: what contribution to international security?“, *EU-ISS Chaillot Paper*, n° 134, 2015.
- Thierry Tardy, „The European Union: From Conflict Prevention to 'Preventive Engagement', Still a Civilian Power Lacking a Strategic Culture“, *International Journal*, vol. 62, n° 3, 2007.
- Ulrich Krotz and Richard Maher, „International Relations Theory and the Rise of European Foreign and Security Policy“, *World Politics*, vol. 63, n° 3, 2011.
- Valentina Morselli, „La FINUL renforcée: éléments de la formation de la culture stratégique européenne dans un contexte non-UE“, *Etudes internationales*, vol. 43, n° 4, 2012.
- Colin Gray, „Strategic culture as context: the first generation of theory strikes back“, *Review of International Studies*, vol. 25, 1999.
- Charles Pentland, „From Words to Deeds: Strategic Culture and the European Union's Balkan Military Missions“, *Contemporary Security Policy*, vol. 32, n° 3, 2011.
- Christoph Meyer, „Convergence Towards a European Strategic Culture? A Constructivist Framework for Explaining Changing Norms“, *European Journal of International Relations*, vol. 11, n° 4, 2005.
- Christoph Meyer, *The Quest for a European Strategic Culture*, Palgrave Macmillan, New York, 2006.
- Christoph Meyer, „Solidifying Constructivism: How Material and Ideational Factors Interact in European Defence“, *Journal of Common Market Studies*, vol. 49, n° 1, 2011.